

УДК 821.162.1 + 821.12

Радишевський Р.

ORCID 0000-0002-5279-8232

СТЕММАТИЧНО-ЕМБЛЕМАТИЧНІ КОНЦЕПТИ ПОЕМИ «ECHO GŁOSU» СТЕФАНА ЯВОРСЬКОГО

Анотація. У статті розглядається твір С. Яворського «Луна голосу..» у стемматично-емблематичному контексті, зокрема ілюстративний матеріал із семи гравюр І. Щирського, який несе концептивне навантаження. Панегірик, присвячений до дня патрона Івана Мазепи, містить поетичні тексти, у яких оспівуються клейноди герба роду Мазеп. Відзначено широке використання Яворським інтертекстуальних посилань до біблійних та античних образів і сюжетів, патетичних концептів на позначення чеснот, пов'язаних насамперед з державницькою та військовою звитягою, у згідній з бароковими традиціями гіперболічній манері.

Ключові слова: Яворський, Мазепа, бароко, стемми, польсько-латинська поезія.

Інформація про автора: Радишевський Ростислав Петрович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри полоністики, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Електронна пошта: rostyslav.r58@gmail.com

Radyshevskiy R.

STEMMATIC-EMBLEMATIC CONCEPTS OF THE POEM 'ECHO GŁOSU' BY STEFAN JAWORSKI

Abstract. The article examines S. Yavorskyi's work "Echo of a Voice..." in a stemmatic and emblematic context, in particular the illustrative material from seven engravings by I. Shchyrskiy, which carries a conceptual load. The panegyric, dedicated to the day of the patron saint Ivan Mazepa, contains poetic texts in which the praises of the coat of arms of the Mazepa family are praised. Yavorskyi's wide use of intertextual references to biblical and ancient images and plots, pathetic concepts

for the designation of virtues primarily related to statesmanship and military success, in a hyperbolic manner consistent with baroque traditions, was noted. The central conceptual figure of the poem "Na klucz herbowy alias Jasięńczyk" ("Na klucz herbowy alias Jasięńczyk") is the kleinode "key", which appears in the meaning of the key "from all gates": to people's hearts, exclusively to royal and tsarist offices, and even to heaven. In the third poem "On three rivers, or Korczak" ("Na trzy rzeki alias Korczak"), the symbol "three years" is interpreted as knightly courage in the fight against the enemy and three theological virtues inherited by the family: Faith, Hope, Love, which flow to of the "bottomless sea" of God's favors. In one of the poems, Yavorsky leads the reader to the conclusion that Ivan Mazepa won the Hetman's honors thanks to his virtues, and not by inheriting them. In addition, in justifying the heroism of Mazepa's ancestors, the poet demonstrates his extensive knowledge of the history of the Mazepa family, using historical data from ancient chronicles. Coat of arms, described in the poems "On the heraldic moon with stars and an arrow, or Sas" ("Na herbowy z gwiazdami i z strzałą księżyc vulgo Sas") and "On the coat of arms of half an arrow, or Odrowąż" ("Na herb Półstrzały vulgo Odrowąż"), indicated the celebrity and courage of the family, while Yavorsky's interpretation was based on the topos of ancient mythology and Sarmatism symbolism. On the "boat with sirens" engraving, Mazepa travels for the golden fleece under the patronage of Ivan the Baptist, which was supposed to symbolize the hetman's political path. S. Yavorsky often compares Mazepa with Apollo in the context of astrological symbolism, with the god of war Mars in the spirit of Sarmatian symbolism, with Icarus as a warning, and declared the sky to be Mazepa's home, and Mazepa's power to be chosen by God.

Key words: Jaworski, Mazepa, baroque, stemmas, Polish-Latin poetry.

Information about author: Rostyslav Radyshevsky, Doctor of Philology, professor, head of the department of Polish studies, Institute of philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: rostyslav.r58@gmail.com

Radyszewski R.

KONCEPCJE STEMMATYCZNO-EMBLEMATYCZNE POEMATU «ECHO GŁOSU» STEFANA JAWORSKIEGO

Abstrakt. W artykule przeanalizowano dzieło S. Jaworskiego „Echo głosu...” w kontekście stemmatycznym i emblematycznym, w szczególności materiał

ілюстраційні з семи рycin I. Szczerskiego, który niesie ze sobą ładunek konceptualny. Panegiryk, poświęcony dniu patrona Iwana Mazepy, zawiera teksty poetyckie, w których wychwala się pochwałę herbu rodu Mazepów. Zwrócono uwagę na szerokie stosowanie przez Jaworskiego intertekstualnych nawiązań do biblijnych i starożytnych obrazów i wątków, patetycznych koncepcji oznaczających cnoty związane przede wszystkim ze sprawowaniem władzy państwowej i sukcesem militarnym, w hiperboliczny sposób zgodny z tradycjami barokowymi.

Słowa kluczowe: Jaworski, Mazepa, barok, stemmy, poezja polsko-łacińska.

Nota o autorze: Rostysław Radyszewski, doktor habilitowany, profesor, kierownik katedry polonistyki, Instytut filologii, Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: rostyslav.r58@gmail.com

За останні десятиліття чимало зроблено в українському і світовому літературознавстві для розкриття «латино-польських» творів, передусім поетів із середовища Києво-Могилянської академії. Стефан Яворський у стінах Києво-Могилянської академії єдиний здобув титул лавроносного поета за свої латино-польські стемматично-емблематичні поеми (у київський період він надрукував чотири — 1685, 1689, 1690, 1691, а в московський — цикл поезій «Emblemata et symbola» (1707)). Другим твором київського періоду була поема — «Луна голосу волаючого в пущі-пустелі, яка від сердечної рефлексії походить, і при урочистому віншуванні з нагоди щорічного святкування іменин небесного заступника святого Іоана Хрестителя ясновельможному милостивому пану» («Echo głosu wołającego na puszczy od serdecznej refleksyj pochodzące a przy solennym powinszowaniu [...] Ianowi Mazepie hetmanowi wojsk [...] zaporoskich brzmiące głośną [...] rezonansyją») (Київ, 1689)¹. Дослідники вважають, що панегірик написаний із нагоди іменин Івана Мазепи, які припадають на 24 червня — день Іоанна, його небесного заступника, святого Івана Хрестителя, як і зазначено

1 Примірник цього стародруку найкраще зберігся в бібліотеці Люблінського католицького університету Івана Павла II, шифр 614). За допомогу у виготовленні копії видання сердечну подяку складаю її тодішньому директорові — панові Анджею Палюховському. Усі наші цитати ми подаємо за цим виданням.

на титульній сторінці. Проте, тут варто нагадати, що 20 березня 1689 року Іванові Мазепі виповнилося 50 років. Крім того, у другу річницю свого правління він відзначився військовими перемогами у Кримській кампанії. У С. Яворського були й особисті приводи висловити вдячність Іванові Мазепі як своєму благодійнику, адже він пізніше зазначав: «...Повернувшись з науки з польських сторін такими від вельможності вашої, добродія мого, я збагачений благодіяннями, що яким я єсьм, [все] що можу, все Вельможності Вашій, аки моєму джерелу, моєму сонцю, моєму небу приписую»¹. Усі ці чинники й зумовили те, що Стефан Яворський створив чи не найвидатніший свій поетичний твір — «Луна голосу..». Поема побудована на риторичних засадах (exordium — narratio — conclusio) згідно зі словесно-стемматично-емблематичною композицією. Автор використав у назві твору міфологічну історію про раптовий вибух пристрасті красеня Нарциса до німфи, яка втекла від нього, і залишилося лише відлуння голосу почуттів. За легендою, назва твору Яворського могла означати вияв пошани гетьманові Мазепі, від якого бароковий поет чекав прихильності. Чимало інтертекстуальних сентенцій є алюзіями до назви панегірика «Луна голосу...». Одними із них можуть бути слова пророка Ісаї: «Голос волаючого в пустелі. Приготуйте дорогу Господу, для Нього відкривайте стежки», а також переадресовуються із Івана Хрестителя на Івана Мазепу, адже саме в *Євангелії від Івана* є слова Івана Хрестителя: «Я глас вопіючого в пустелі».

Цей панегірик відкривається урочистою присвятою-побажаннями гетьманові Івану Мазепі, у якому автор зичить «Ясновельможному Милостивому Пану Іванові Мазепі, гетьману Війська Їх Царської Пресвітлої Величності Запорозького, Довголітнього здоров'я, успіхів і радості, всіляких над неприятелів Тріумфів».

На титульній сторінці під назвою твору вплітається пов'язана з оголошенням книги лема:

---

1 Терновский Ф. Митрополит Стефан Яворский // Труды Киевской духовной академии. — 1864. — Т. 1. — С. 57–58.

Roku którego	dolina światowa
Echo wydała	Przedwiecznego słowa.
Коли долина,	що світу основа,
Луну послала	Предвічного Слова ¹ .

Книга відкривається гербом Івана Мазепи і геральдичним віршем під ним, а далі йдуть чотири панегірики, які прославляють споріднені з гетьманом роди, прозова присвята гетьманові й шість емблематичних панегіриків.

Передусім, навколо герба гетьмана С. Яворський розгорнув ще одну стемматично-емблематичну композицію із шести гравюр, які повторюють або розширюють окремі його клейноди. Їх пояснює новий цикл польськомовних віршів із долученням до цього розділу «риторичних слів» латинською мовою. Із цього приводу польський україніст Ришард Лужний справедливо зазначив: «Увесь цикл, зокрема польська його частина, це власне варіації на одну й ту саму тему: похвала гетьманові Мазепі... найчастіше й найохочіше він використовує випробуваний спосіб — “геральдичну” тематику. Словесне представлення герба і детальна, часами далекоглядна символічна інтерпретація окремих його складових, дають можливість зробити насправді перебільшених висновків, оцінок і характеристик. Тут Яворський демонструє шкільну-професорську поетично-риторичну ерудицію, щедро й без міри зловживаючи приємною для людини XVII століття гіперболізацією поглядів, а при цьому неабиякий талант у вигадуванні та нагромадженні образно-словесних концептів»².

Цей панегірик справді вирізнявся не лише неабиякими літературно-поетичними засобами, а й незвичайною для тодішньої української поезії мілітарною агресивністю. Стефан Яворський

1 Яворський Стефан. Echo głosu... [Луна голосу...] // Сіверянський літопис. — Чернігів, 2018. — № 1–2. Тут і далі — переклад Ольги Циганок.

2 Ришард Лужний. *Літературознавчі студії з українсько-польського пограниччя*. // «Студії з україністики». — Випуск XXIV. — Київ, 2018. — С. 295–296.

оспівує герб ясновельможного гетьмана, вихваляючи його власника за мужність і звитягу в боротьбі з ворогами православ'я та українського народу.

На першій сторінці вміщено так званий повний ускладнений герб, який, на думку дослідників, виконав відомий майстер барокової гравюри Іван (Інокентій) Щирський. До головних елементів герба на обрамленому пишними пластичними завитками щиті додано клейноди «spokrewnionych Janowi» — «ключ», «місяць із зірками та стрілою», «три ріки», «пів стріли». Підпис у вигляді шестирядкового вірша побудований на поєднанні концептивного значення образів Богородиці та Івана Хрестителя як захисників та опікунів козацького війська. Символіка цих постатей співзвучна з клейнодами гербів. Це стане більш зрозумілим, коли зважити на те, що похвала Мазепі з'явилася на свято його патрона — Іоана Хрестителя:

Piękna jak jasny Księżyc
Bo ją tak w piśmie
Jutrzenkę zaś Jan Święty
Gdy Przedwiecznemu
Tu pod Krzyżem obojgu
Niedziw: Bo tam stać Pannie

jest Panna Przczysta,
zowie jej Panegirysta.
pięknje figuruje,
Prawdy słońcu Marszałkuje,
stać co za przyczyna,
z Janem nie nowina.

Гожа Пречиста Діва,
Так про неї в Писанні
Святий Іван — Зірниця,
Коли Сонцем Предвічним
Під Хрестом чому Діва
Тут вони, не дивуйся,

як Місяць осяйний,
Панегірист гарно.
отак величають,
Правди управляє
з Іваном постали?
вже колись бували¹.

Згідно з класичними канонами емблеми, епіграма має завершувати пояснення малюнка. Тим часом С. Яворський віршованими

1 Яворський Стефан. Echo głosu... [Луна голосу...] // Сіверянський літопис. — Чернігів, 2018. — № 1–2. — С. 198.

рядками, персоніфікуючи біблійні образи, розпочинає символічне трактування морального, релігійного й поетичного сенсу ілюстрації. Для цього він застосував циклічну інтерпретацію чотирма віршами наявних в окремих клейнодах релігійних і лицарських ідей.

Тут наявні сім гравюр-мідьоритів І. Щирського — гетьманський герб, символічно-алегоричні композиції боротьби зі смомом (драконом), зображення двоголового орла, корабля, місяця та зірок, подорожуючого гетьмана в образі бога війни Марса з малими гербами. І все це знаходить барокове високопоетичне трактування Стефаном Яворським.

У першому вірші «*На гербовий ключ, або Ясенчик*» («*Na klucz herbowy alias Jasieńczyk*») традиційні для цього клейноду мотиви мужності й вірності в поєднанні з щедротами поет конкретизував патріотично-моральними чеснотами, властивими роду Мазепи. Узагалі у дев'яти строфах клейнод «ключ» став основною концептивною фігурою, із функціонування якої випливало сподіване або ж зовсім неочікуване значення, виражене через асоціативні думки, антитези, порівняння. Завдяки його наявності в гербі, Мазепі відкривалися «ворота від усіх чеснот». Дістався клейнод цьому «зацному дому» завдяки великій пошані за заслуги, як колись Бог подарував апостолам «ключі від неба». Коли в «*Роксоланській музи*» Іван Орновський дивував читача тим, що «палац» Мазепи пробивав небо, то С. Яворський у третій строфі відмовився від такого концепту, бо вважав, що такий «штурм» чекав на когось іншого, а дім гетьмана через символічний клейнод «ключа» уже й так мав доступ до неба:

Domowi snych Mazepów
Gdy mu sam klucz herbowy

tych szturmów nie trzeba,
otworzy do Nieba.

Дому Мазеп шляхетних
Ключ Гербовий відчинить

тих штурмів не треба,
сам Прохід до неба¹.

1 Там само. — С. 199.

А у восьмій строфі поет стверджував, що своїм гербовим ключем він відкривав монарші кабінети:

Żadko kto przyszedł	do tej szczęśliwości mety,
By Monarsze otworem	miewał gabinety.
Ciebie wodzu z młodych lat Cnota	w tym schowała,
Na co ci i grańcowny	w Herbie Klucz sprzedała.

Мало кому вдалося	до щастя добратись,
Щоб відкрилися врешті	монарші палати.
Там юного Чеснота	тебе помістила,
Тому в гербі блискучий	ключ Вождю вручила ¹ .

За великі моральні добродієння І. Мазепа повинен бути вдячний своєму духовному опікунові Іоану Хрестителю («*Tu Łaskawość w Imieniu Jana z Kluczem stoi*» («Тут із ключем ласкавість в Івані теплиться»)), який не «жорстокістю і гнівом», а тільки «ласкою» наповнював його дім. Чи не тому гетьман дуже легко підбирав ключі до сердець людей, зачаровував і полонив їх так, що вони ладні були на «*hołd wieczny*» йому присягати. Вірну службу народові й Вітчизні винагороджено ключами до управління державою: «*Że wiernie snej Rossiej służą Mazerowie*» («Те, що Росії вірно Мазепа слугують»). Як стверджував автор, рідко кому із земляків вдалося «відкривати монарші кабінети» так, як це робив Мазепа в молоді літа при королівському дворі, а пізніше — при дворі російських царів, у яких перебував «у фаворі».

У третьому вірші «*Na trzy rzezi alias Korczak*» С. Яворський у восьми строфах прагнув повторити не лише однакову кількість рядків (без двох) попередньої поезії, але й перенести на передній план релігійно-моралізаторські мотиви, пов'язані з клейнодами. Про таке переакцентування в площину моралі головних символів «триох рік», які від початку

1 Там само. — С. 199.

означали лицарську мужність у подоланні ворога, автор заявив уже в першій строфі:

Trzy Rzeki tam przy Raju
Które uciech Mieszkańcom
Tu trzy rzeki, gdy w herbie
Nic nie zdroży kto Rajem

historię głośzą,
niemalo przynoszą.
mają Mazerowie,
Dom onych nazowie.

Там при Раю три ріки,
Вони втіхи немало
Раз у гербі Мазепи
Не схибить той, хто Раєм

Діяння голосять,
Мешканцям приносять.
теж три Ріки мають,
Дім Їх називає¹.

Сміливість і несподіваність концепту «трьох рік», з якого випливає твердження «дім Мазепи — рай», аж ніяк не применшувалися від уточнення, яке зробив Яворський пізніше: «три ріки» — це успадковані родиною три теологічні чесноти: Віра, Надія, Любов. Згідно із законами природи, усі річки течуть до моря, а Пречиста Марія є «бездонне море» Божих ласк:

Takie są jednostajne
Że się jakieś znajdują
A tu mnie wnet wątliwość
Czy nie one tam swoją

w Piśmie Świętym głośy,
Rzeki nad Niebiosy.
te Rzeki wznieciły,
zasnością się wzbiły.

В Письмі Святому згідні
Що вище Неба Ріки
Щодо Рік тих вагання
Чи не ті, бо Шляхетні,

голоси лунають,
якісь протікають.
мене охопили:
на Небо злетіли?²

Біблійну символіку поет поєднав із античною міфологією, передусім із образами, пов'язаними з водою. Він нагадав про здо-

1 Там само. — С. 200.

2 Там само. — С. 201.

буття Ясоном золотого руна, про кидання в «золоту річку» Пантокла, про Сциллу, яка «пожирала кораблі».

Другий вірш «*На гербовий місяць із зірками та стрілою, або Сас*» («*Na herbowy z gwiazdami i z strzałą księżyc vulgo Sas*») і четвертий «*На герб нівстріли, або Одроваж*» («*Na herb Półstrzały vulgo Odrowąż*») мали не тільки однакову кількість строф (по 5), але й подібне навантаження гербових клейнодів, які вказували на знаменитість і мужність роду. В обох поезіях аргументація побудована на топосах, запозичених із античної міфології. У лицарській сарматській символіці найважливішу роль відводили давньоримському богу війни Марсу, що, звісно ж, використав і С. Яворський. Саме навколо цього божества він творить «згідні й незгідні» судження-концепти. Як відомо, планета Марс мала назву від світила, й автор щодо клейноду Івана Мазепи пропонував несподіване розв'язання: зірок було стільки, скільки планет у гербі:

Jedna tylko z tak wielu Gwiazda	w Górnej Sferze
Od Mądrych Astrologów	Marsa tytuł bierze.
Tu w Zodiak Herbowy,	kto się spojrzeć kusi
Ile Planet tak wiele Marsów	przyznać musi.

Лиш одна в Небі Зірка	з багатьох незгасних
Від астрологів мудрих	ім'я бере Марса.
Хто в зодіак на Гербі	глянути дерзає
Як планет, стільки Марсів	тут признати має ¹ .

Тут також С. Яворський називає дім Мазепи небом, бо очевидним, на його думку, було «ясне світло місяців і зірок» у його гербовому клейноді. Якщо ж для повноти зодіаку до цих планет треба додати сонце, то хай «*Jan wódz waleczny stanie w tym Niebie za Rheba*» («Мужній вождь Іван стане в тім Небі за Феба»). А щоб гіперболізація, тобто порівняння Мазепи з Аполлоном (Фебом),

1 Там само. — С. 200.

не видавалася комусь занадто зухвалою, автор роз'яснює символіку планет у більш прозорих і зрозумілих судженнях. Наприклад, він стверджував, що «сонце має посилати місяцю світло, тоді не буде затемнення» (сонце — російський цар, місяць — гетьман), або ж стверджував, що скільки разів «місяць» розпочинав сутички, стільки і перемагав, тобто гасив «турецький місяць». Бароковий поет, як бачимо, майстерно застосовує астральну топіку, яка впливає із герба гетьмана на засаді «узгодженого — неузгодженого», тобто гербові зірки із стрілою місяця протиставляється до «турецької луни».

Подібна концептивна аргументація застосована і в четвертому вірші щодо клейноду «Одроваж» (Переможець змії). Знатність роду Мазеп уже закладена в самій «півстрілі», але він може уславитися ще більше, бо своїм гострим наконечником стріла хоче «влетіти в небес кабінети», а Іван, «мужній вождь, стає в небі за Аполлона».

Зображення клейноду у вигляді пір'їни або «стріли з крилами» породило в барокового поета несподівані концепти. Прилаштовані до звичайної стріли пір'їни-крила обпалив у боях і загартував у вогні Марс. У багатозначних концептах «цар — гетьман», «Марс — Ікар» поет нібито передбачав подальшу саможертвоність гетьмана Івана Мазепи, а саме (у цьому випадку) — що вогонь Марса не опалив пір'я його гербовних «півстріл». За легендою, сповнений гордості Ікар, підіймаючись до небес усе вище і вище, настільки наблизився до сонця, що віск на його крилах розтопився і сміливець упав у море. У поезії Стефана Яворського Ікар загинув від сонячних променів, а якщо зважити, що цар — сонце, то це могло асоціюватися з московськими царями. Для придворного поета Ікар за приписами Фортуни перебував у тяжкій неволі Нептуна, що перегукувалося зі становищем гетьмана, затиснутого в царських «обіймах». Через образ Ікара Івану Мазепі посилалося алегоричне попередження. Тому треба було добре обмірковувати, чи варто повторювати подвиг Ікара:

Patrz do jakiej swym ostrzem
Gdy snąć w same chce
Więc by z Domu Mazepów
Sam mu Mars piór już

ten Grot zmierza mety,
Niebios wlecieć gabinyty.
nie pierzchał Grot twardy.
ujał swemu Belloardy.

Wieczną hańbę ma dotąd
Że swych piór przez
A tu wielką ztąd chwałę
Kiedy mu ogień pióra

Ikarus zuchwały.
Słoneczne postradał upały.
ma ten Grot herbowy,
opalił Marsowy.

Глянь, куди саме рветься
Видно, на меті в неї
Тож аби з Мазеп Дому
Марс самий узяв пера,

Стріла прямувати,
Небесні палати.
Стріла не зникала,
щоб Вежа стояла.

Зухвалого Ікара
Він був страдник, бо пера
На гербі ж Стріли слава
Бо їй полум'я Марса

навіки зганьбили,
Сонце опалило.
просто величезна,
попало пера¹.

Висновок Стефана Яворського про саможертвоність гетьмана-Ікара, якому «miłość Ojczyzny pióra przyraliła» («любов Батьківщини припала пера»), підкреслював справді незалежницькі устремління гетьмана — подвиг підносив із кожною перемогою Івана Мазепу ще вище у своїй величі та патріотизмі.

Вірш завершувався уславленням сміливості, якою був подивований і сам автор, бо, втративши у вогні пір'я, стріла піднесла Мазепу ще вище, як це стверджується у п'ятій строфі:

Zawsześ bujał wysoko w Twym
Gdyś miał pióra przeprawne
A gdy się w ognjach Marsowych
Dziwna rzecz, że tym samym

wspaniałym Locie,
Cnych Mazepów Grocie.
Twych piór postradałeś,
wyżej wyleciałeś.

1 Там само. — С. 201.

Витав високо завше
Коли мала всі пера
А як у вогнях Марса
Диво, але від цього

Ти в Леті чудовим,
Стріла Мазеп Дому.
пера ті утратив,
ще вище потрапив¹.

У цих віршах, де прославлялися споріднені роди Івана Мазепи, подібні морально-дидактичні висновки надавали гіперболічної напруженості й панегіричного тону сторінкам книжки С. Яворського «Луна голосу...».

Далі (як довідуємось із прозового звернення до І. Мазепи гетьмана військ Запорозьких, що йшло після віршів на герб) на початку твору автор «говорив ораторськими вишуканими красномовних слів періодами», а далі вирішив «затягнути панегіричні похвали-енкомії» й надати сказаному риторичної мови, «панегірусzej potru» («панегіричної пишності»). Причина такого переходу одна: «родовиті шляхетні гербовні планети» гетьмана піднялися так високо, що ясним промінням його «вроджених чеснот» освітили все «niebo Roksołańskie» («Роксоланське небо»). Це було ніби мотивацією детальнішої розмови про герб Івана Мазепи.

Поаяк книжка Стефана Яворського «Луна голосу...» вийшла в 1689 році, можна припустити, що автор був свідком другого походу на Крим, у якому брали участь козаки на чолі з Мезепою, що відбувся у березні того року, і знав про його щасливе закінчення. У передмові С. Яворський, прославляючи героїзм гетьмана за його марсові відваги, все ж нагадує латинську сентенцію «*Filent inter Arma Muzae*». Проте він, як поет, не шкодує слів похвали для Мазепи-вождя-Геркулеса. Яворський у передмові-зверненні до гетьмана розповідає про славу предків Івана Мазепи: «*Niechaj kto chce chwalebne przodków swoich Nomina, wurytym na twardych marmurach, podziwienia godnym pamiętnej potomności prezentuje abrysem, łatwo jednak te skaluste in signum remenoratium wystawione spektakula, praterlabentium annoru series, i vetustas inuidiosa, niezchwiałym na proch zetrze zębem, a nadęte mortalitatis fastu statuas,*

1 Там само. — С. 201–202.

i pozorne w oczach ludzkich Simulacra, w lichą obróciwszy pierzynę, z dymem na wiesznię amnistią, od ludzkich oczu i pamięci usunie. Nie kamienny obrys nie znikome simulacrum, nie dymem okopciały konterfekt, ale viua przodków i maginem, nie odrodną majorum stirpem, Compendiosam Cnot Ojczystych epitomen, wielmożność Waszą Veneramur, uznając felici Experimeto iż niewiele szkodzą Herbowym Waszym Księżycom fatalne przodków de krescencyć, kiedy Luna decrescens, z natury swojej, Crescentis prodromum et nuntium agit. I ten to jest a nie inny Wielmożności Waszej Census honoris, na przód augusto de sanguine sanguis, który w rekompensę krwie wylanej, dykalem byssum Wielmożności Waszej, tanqua Tyrijs depinxit coloribus. Nieposlednia do tak wysokiej funkcji promocja, krwawe Przodków zasługi, które znacznymi będąc wysokich Praeminecji stopniami do przyuczonej Rękom Waszym Buławy, Viktoriosis possibus, znamienie je utworowany Wielmożności Waszej zostawiły gościniec» («Нехай хто хоче хвалебні Предків своїх Імена у вирізьбленому на твердому мармурі, достойним подиву, нащадкам, які пам'ятають, репрезентує вигляді, однак легко ці на згадку виставлені види на камені *ряд років, що минають*, і *заздрісна Старість* беззуба, що хитається, зітре геть-чисто, а надуті пихою *смертних людей* статуї і уявні в очах людських зображення перетворивши в нікчемне попелище, з димом на вічне забуття з людських очей і пам'яті усуне. Не кам'яний образ, не чудесне *Зображення*, не закоптілу від диму подобизну, а *живий образ* предків, не звироднілий *пагін попередніх поколінь*, а [як] уособлення вітчизняних чеснот вшановуємо Вашу Вельможність, довідавшись щасливим досвідом, що небагато шкодять Вашим гербовим місяцям визначені долею спади предків, коли *місяць, що зменшується*, за своєю природою веде *передвісника і посланця того, що росте*. І така-то, а не інша, Вельможності Вашої *Обгрунтованість почесні*, спочатку *кров із високої крові*, яка на відшкодування пролітої крові *полководницьке тонке полотно* Вашої Вельможності розписує *мовби кольорами Тирського пурпуру*». Не останнє підвищення по службі до такої високої посади — *кровні заслуги предків*, які, будучи вагомими сходишками до славної Вищості, до привченої

до Ваших Рук Булави, залишали Вашій Вельможності славно прокладений *Переможними кроками шлях*»¹). Згідно з топосом скромності автор звертався до свого володаря як «Najniższy sługa Symeon Jaworski» («Найнижчий слуга Симеон Яворський»).

Урочистий стиль панегіричної частини засновано на тій самій символіці й топіці, які використовував автор і раніше, проте тут з'явилися деякі нові мотиви. У різних примірниках розміщення ілюстрацій і текстів під ним — різне (повторюється тільки двічі, тобто ілюстрація третя і шоста). Першою в циклі є гравюра із зображенням чорного двоголового орла з коронами, у кігтях якого на два боки герби — хрести І. Мазепи. Малюнок пояснює внизу емблема з латинською сентенцією:

Dum Tua Sydereis sunt stemata clara planetis
Inde Tuam coelum guis negat esse Domum.

Доки Планети-Зірки   Твій родовід осявають,
Хто заперечить, саме   небо — Оселя Твоя.

Далі подано ще дві інскрипції, розміщені на стрічках, що обвивають ноги орла: «Suis caelum hoc illustre Planetis» («Це небо осяяне своїми Планетами») і «Nos fulmen in hostes» («Ця блискавка проти ворогів»). У середині зображеного орла на щиті вершник Юрій Змієборець списом у правій руці пронизує химеру. Як відомо, такого клейноду немає на гербі Мазепи, натомість він є на хоругві, успадкованій гетьманом від свого попередника Івана Самойловича, який у 1682 році дістав її як подарунок від цариці Софії. Після невдалого Кримського походу 1687 р. Самойловича звинуватили в зраді й разом із сім'єю вислали до Сибіру, а хоругва, перейшовши до наступника, уважалась «Мазепиним знаменом» і була у великій пошані в Україні, аж доки царські посіпаки її не знищили. У кігтях орла гербовний хрест Івана Мазепи, зліва місяць і зірка, справа — хрест, охоплений полум'ям.

1 Там само. — С. 203.

Далі в тридцяти трьох майстерно написаних класичних сапфічних строфах немає пояснення емблеми орла. С. Яворський в основному розширив латинську сентенцію під зображенням, суть якої зводиться до концепту: «Дім Мазепи — небо з його планетами». На прикладі синтетичного конструювання частин твору можна говорити про добру обізнаність українського автора з теорією емблеми та найкращими збірками емблематичної поезії. Поет прагнув воєнних тріумфів. В Україні з'явився справжній вождь Іван Мазепа, досвідчений воїн і мудрий політик, воїни-роксолани б'ють татар. Поет прославляє Марса й закликає Мазепу йти на Крим. Він вихваляє залізний вік і наголошує на тому, що слава лежить не на м'якому ложі, а на кривавому плаці. Ця книга вийшла в 1689 році, коли влітку козацьке військо на чолі з Мазепою вирушило в другий Кримський похід, а тому пропаганда мілітарної агресії була на часі.

Стефан Яворський підкреслював, що Іван Мазепа був гідним продовжувачем традицій своїх предків, що було сенсом його життя. Саме за їхні військові заслуги та особисті достоїнства Мазепа дістав гетьманську булаву. Далі автор докладно розповів про подвиги Мазепиних предків. Не оминув поет і опису служби молодого Івана Мазепи при дворі польського короля Яна-Казимира Вази. За панегіричною традицією, митець мав не тільки детально описати герб — планети його зодіаку, але й обґрунтувати «старожитності», шляхетні й лицарські чесноти роду його власника. Тому автор постійно підкреслював успадковані шляхетські достоїнства Мазепи. Слова: «Každy z Twych przodków w Tobie wodzu żyje...» («Із Твоїх Предків в Тобі, Вождю, кожний Живе...»). Бароковий поет із «*Метаморфоз*» Овідія використовує топос золотого віку (*aurea aeta*), протиставляючи його сатурно-вулканічному залізному (*aetas ferrea*), що, безперечно, становило ерудиційний концепт згідної незгідності:

Niech kto chce
Ja wiek żelazny
Daleko więkšej
Nad złote tagi.

złoty wiek Saturna chwali,
z twardej kuty stali
rozumiem być wagi

Chwal kto chcesz Pokój	jadzas krwawe fali,
Bitnej Bellony	gdy klade na szale
Daleko większy	widę walor boju
Niżli pokoju.	
Хай хтось Сатурна	золотий вік хвалить,
А я — залізний,	що із тверді сталі,
За Таги злоті	більш ваги він має,
Я так вважаю.	
Хваліте мир ви,	я ж — криваві хвилі
Бійця-Беллони,	котра важить сміло,
Далеко більше	цінності у бою,
Як у спокою. ¹	

Поет, спираючись на давні хроніки, обґрунтовує історичними даними героїзм предків Мазепи:

Wiek to żelazny	z Wulkanowej huty
Stalistym Bronta	bułatem ukuty,
A żelaznego Marsa	ordynansie
Te dają glanse.	
Niechaj Kronika,	niechaj sam Mars powie
Zkąd się wsławili	Mężni Mazepowie.
Pewnie ta sława od samej	Bellony
W Rossyjskie strony.	
Це вік залізний	що з Вулкана гуті
Із криці Бронтом,	із булату кутий,
Сам Марс залізний,	його дії, чини
Блиску причини	
Сам Марс хай скаже	хай Хроніки дружно,
Відкіль так славні	ті Мазепи Мужні.
Певно, ту славу	принесла Беллона
В Русі простори ² .	

1 Там само. — С. 209.

2 Там само. — С. 211.

Другим емблематичним зображенням із герба гетьмана є місяць і шестикутна зірка, які знешкоджують турецького дракона, і це підтверджує внизу емблеми латиномовний підпис-сентенція:

Septicipem quondam edomuit manus Hereulis Hydram
Rossiacum Alcidem   Turcica monstra pauent.

Семиголову було упокорив   Геракл колись гідру,
Зараз Російський Алкід   чудиська турків страшить¹.

А далі автор подає ще чотири латинські сентенції — у центрі хреста вислів «*Non plus ultra*» («Ні кроку далі»), а на стрічках — «*Haec monstra domabit*» («Вона приборкає чудовиська»); «*Pulhra ut Luna ipsa conferet? caput tuum*» («Красивий, як сам Місяць, знесе голову твою»); «*Magna min[us] se[m]per restinguunt lumina lumen*» («Великі світила завжди гасять менше світло»).

Відтак відбувається прославляння гетьмана-вождя Алкіда, який має захистити рідний край від поневолення; цю думку автор підсилив латинським виразом «*Non plus ultra*» («Ні кроку далі»):

Otoć już *Non plus ultra* lakomemu Midzie,
Rosski pisze Alcides na swej piramidzie.
Pełnie jako Euryppus w swych strumieniach kręty,
O przemienne szkopułów rozbija się w tręty
Tak i twoje o ten Słup natarczyłe siły
Rozbiwszy się fatalnej nie ujda mogiły.
A dokąd Bazyliszku poniesz sie jadowity
O to herbowych planet ogień znamienity
W świetnych Wodza dzielnego Podwoja jasnieje
Od którego zapewnie twój jad wyniscieje.

1 Там само. — С. 205.

Отож, «нікуди далі»,	хай читає Мідас,
На своїй Алкід Руський	пише піраміди.
Як Еврип, що потоки	стрімки й буйні має,
Кораблі об кремінні	скелі розбиває.
Так і об ту Колону	твої вперті сили
Розбиті, не уникнуть	лихої могили.
А поки, Василіску,	пнешся, що є сили?
Ось із Герба на тебе	світло Планет лине.
У Подвигах славетних	Гетьмана ясніє,
Твоя трута од нього,	напевне, здиміє ¹ .

Завдяки ерудиції Стефана Яворського в поемі «Луна голосу...» гетьман Іван Мазепа також здобув золоте руно. У центрі третьої емблеми «човен із сиренами» мандрує за золотим руном. Проте повернімося до підписів ілюстрацій. Унизу емблеми:

Nauigium dum Spes Tibi Amore Fidesc gubernant,
Hinc Tua iam nunquam nanfraga tuppis erit.

Віра, Любов і Надія Твою плавбу направляють,
Завше тому на плаву буде Твій корабель².

Без сумніву, в уявленні поета мазепинський корабель мав щасливо допливти до берега, бо йому на шляху допомагатиме, освічуючи дорогу зі свого човна, святий Іоан. Поет спирається на античну риторичну топіку, адже, на його думку, політику Мазепиноного дому можна було виміряти в обширах світового океану, і в цьому допомагала йому богиня Руська Фортуна, яка неодмінно могла привести його до лаврової корони.

Крім того, на емблемі розкидані написи на хресті, човні, обрамленні: «Spiritus tuus bonus deducat me in terram rectam» («Твій добрий дух відведе мене на рівну землю»), «Ancora Spei Fidei Cruх his Amor

1 Там само. — С. 207.

2 Там само. — С. 213.

ingnibus ardet» («Якір Надії, Віри Хрест, його Любов горить вогнями»), «Huc Synosura regit» («Для цього світить Кіносура (сузір'я Малої Ведмедиці)»), «Hoc Syrenes tutamen Ulyssis» («Тут Сирени захист Улісса (Одіссея)»), «Impravidam feriunt fluctus quatiuntque Charibdes» («Безстрашний б'ють хвилі і мучать Харибди»), «Contemnit tuta procellas» («Неушкоджений, нехтує сильними бурями»).

Варто нагадати, що подібний сюжет про золоте руно С. Яворський уже обігрував у віршах на герб «Корчак»:

Wodą niegdy złotego doszedł	Jazon Runa.
Więsza jest w tym przezacnych	Mazerów Fortuna,
Gdy przez Swoje trzy Rzeki,	lepiej nad Jazona
Runo wysokiej wagi	mają Gedeona.

Ясон Руна зі злата	дібрався водою,
Славних Мазеп велика	фортуна у тому,
Що тут через три Ріки,	краще ніж Ясона,
Вони коштовне мають	Руно Гедеона ¹ .

Декларування Мазепою богообраності гетьманської влади зробило його дім усевладним, і для його описання автор використав чимало цікавих метафор: «Dom snuch Mazerów jak Niebo przy zorze w jasnym splendorze» («Має шляхетних Мазеп Дім преславний Теологічні Чесноти»). Як і Іван Орновський, Яворський насамперед наголошує на головних чеснотах Мазеপিного дому. Поряд із топоном дому співмірно виступає топос моря в розумінні державного шляху, який провадив усевладний гетьман Іван Мазепа:

Szczęśliwe Domu	Twego żeglowanie
W morzu świętowym	wielmożny Hetmanie
Będą sprawy twej	nawy rząd złoty
Theologiczne biegle	w rządach cnoty:
Wiara brzozowym	masztem moderuje.
Nadzieja tamże	kotwicy pilnuje...

1 Там само. — С. 201.

Пливе щасливо	по Світовим Морі
Дім твій Шляхетний,	Гетьмане Вельможний:
Судну Твоєму	дають раду злоту
Теологічні тямуще чесноти.	
Віра Христову	Щоглу тримає
Надія якір	там само виймає ¹ .

Стефан Яворський в оспівуванні дому Мазеп застосовує концепти, що стосувались чеснот, надаючи цим патріотичного пафосу та урочистості. Родова велич Мазепиною дому складалася зі шляхетних учинків, відважних подвигів на війні, свідками яких були Дніпрові води:

A tu już powiedź	Hetmański honorze,
Jak w rodowitym	dziedziczysz Splendorze
Sławnych Mazepów?	Przez jakie sposoby
Takiej z ich Domu	nabywasz ozdoby?
Świadc przeszły wieku	jak wiele w rejestrze
Spisałeś tych co	w Marsowej Palestrze
Z Starożytnego	cnych Mazepów Domu
Nie ustąpili	w odwadze nikomu.
Świadcicie Dnieprowe	krwią wspanione strugi
Jak Bohaterów	mężnych Komput długi,
Z Domu Mazepów	których cne imiona,
Krwią w swoje	Księgi wpisała Bellona.
Świadc Potomności	jakim torem sławy
Cni Mazepowie	idą do buławy.

А тут повідай,	Честе Гетьманська,
Що за тобою	роди християнські
Мазеп преславних,	що ти саме маєш?
Який з їх Дому	декор здобуваєш?

1 Там само. — С. 214.

Свідчи, минуле,	скільки у реєстрі
Ти записало	у Марса Палестри
З Давнього Дому	Мазеп Пречудових,
Не уступала	їх мужність нікому.
Свідчить, Дніпрові	струги, кров залила,
Скільки Героїв	багато родилось
У Мазеп Домі,	імен їхніх славу
У свої Книги	Беллона вписала.
Свідчи Нащадкам,	як шляхетно ходять
Славні Мазепи,	й булави доходять... ¹

За славетні військові заслуги рід Мазеп мав «już imię w komputacie wieczności» («уже ім'я в компюті вічності»).

Іван Мазепа в лицарських обладунках сидить у колісниці, яку два леви тягнуть у тріумфальну арку. Внизу гравюри вміщено латинський підпис:

Cuam bene marte ferebat at fastigia Virtus!
Purpura cuam clare tincta cruore rubet.

Хороше як веде до вершини Марсова доблесть!
Одяг багряний, коли кров просочила його².

У стрічці зверху над місяцем, який єднає арку, напис «Luna triumphalem praestat victoribus arcum» («Місяць дарує переможцям тріумфальну арку»). А далі подано девіз Ордену Золотої руни «Pretium non vile laborum» («Нагорода не поступається заслугам»). Під місяцем, що з'єднує тріумфальну арку, слова із «Енеїди» Вергілія: «Sic itur ad astra» («Так ідуть до зірок»). Перед колісницею девіз: «Fortitudine duce» («Під проводом хоробрості»). А далі в поетичному тексті домінують мотиви лицарсько-патріотичних чеснот дому Івана Мазепи, які пояснюють саме цю гравюру (Марс

1 Там само. — С. 217–218.

2 Там само. — С. 216.

— вождь — колісниця). Бароковий поет мобілізував «весь Парнас», щоб на всі лади співати «переможні пеани» славним предкам і гетьману, який вступив у їхні «лицарські сліди». Недаремно ж героїчний рід Мазеп, що «не поступається у відвазі нікому», вписала у свої книги богиня Беллона, про це свідчать і «напоєні кров'ю хвилі Дніпра». Початок вірша створював елегійний настрій і побажання успішного здійснення всіх намірів гетьмана:

Szczęść Boże w drogę,	kto przez krwawe fale
Ku nieśmiertelnej	zapuszcza się chwale.
Szczęść mu Fortuno	komu do honorów
Blask marszałkuje	Marsowych polorów.
Niech mu Narcyssem	ścieżki zakwitają
Niech piękną trakty	różą porastają
Która wynika	z obfitej krwi toni
Na uwięźczenie	Bohaterskich skroni.

Тому в дорозі	хай Бог посприяє,
Хто до безсмертя	слави вирушає.
Нехай Фортуна	такому пособить,
Кого блиск Марса	уперед виводить.
Нехай Нарцисом	стежки розцвітають,
Нехай дороги	троянда квітчає,
Що виникає	з великої крові,
Аби вінчати	Героїчні скроні ¹ .

Ця поезія Стефана Яворського на герб Івана Мазепи «*Курч*» має теологічне прочитання, бо хрест на гетьманському гербі був символом православної віри.

Через гіперболічні образи автор підвів читача до думки про те, що, маючи таких героїчних предків, «шляхом яких пішов» Іван Мазепа, він був гідний гетьманської булави. Яворський подає цікаву концептивну деталь, над якою могли би задуматись історики:

1 Там само. — С. 216–217.

гетьманські клейноди Іван Мазепа не випрохав чи успадкував, а прийняв після свого обрання, як про це йдеться у вірші до ілюстрації «Гетьман Мазепа в колісниці»:

Torem swych Przodków	wszedłeś do Buławy.
Acz i tu była wiem	trudność nie mała,
Gdy się uporem	w two ręce wpraszała.
Hetmańska godność	i nie tak na wota,
Jako na prośby	otwarłeś jej wrota.

Йшов шляхом Предків	до Булави тої.
Була, я знаю,	труднощів й тут сила,
Як Тобі вперто	до рук просилось
Гетьмана Місце,	і не так на вотум,
Як на прохання	ти відкрив ворота ¹ .

Стефан Яворський оспівує військову славу Мазепа, пов'язуючи її з римською богинею війни Беллоною. Поет наголошує на тому, що в мужнього полководця («mężny panie») Мазепа «spota znamienita» («знаменита чеснота»). Особливо пишається Яворський мудрістю Івана Мазепа, яка виявилася ще з часів навчання у Київській колегії: він яснів «mądrością z natury» («природною мудрістю»).

Небесні світила, які зображені у п'ятій ілюстрації (сонце — місяць — зірка), світять у «Роксоланському зодіаку» і шануються в народі. Тут під емблемою латинський підпис:

Quantus honos: Sol ipse Tuis Dux, magne Planetir,
Alterius Deus est alterius fequax.

О яка шана Планетам Твоїм, Вождю великий,
Сонце оздоблює їх, ще й послушне воно².

1 Там само. — С. 218.

2 Там само. — С. 219.

У ніби поділений навпіл віконній рамі зліва — місяць і сонце, на стрічці напис «Sic non pudet ornari» («Таким чином не соромно прикрашатися»), справа — зірка, сонце і напис «Soli nisi famula soli» («Служниця хіба що єдиному сонцю»).

Стефан Яворський підкреслював, що в політичній доктрині Івана Мазепи важливу роль відігравала сарматська ідеологія, як це йдеться в сьомому вірші:

Niech to zna każdy, W Sarmackiej stronie Na których złota Hojnie zlewali Polsce Skąd i Twój Rodzic Zwycięzkie Lawry Wielu dobr znacznych Od Monarchi	tak wysokiej wagi sławni Mazepowie. Dobrodziejstwa Tagi Monarchowie: za swoje odwagi trzymając na głowie. dziedzicem została Trzeciego Władysława.
---	---

Нехай всі знають, Мають в Сарматів Золотом Тагу — Польські Монархи Тому Твій Родич На чолі в нього Силу залишив Від Владислава	що важність велику Мазепи Преславні, Благами їх лики щедро осипали. за свою сміливість, — звитяжні Лаври, — всіх добр у спадку Третього Монарха ¹ .
---	---

Щоправда, пізніше поет не забув нагадати, що зірки із герба Мазепи освітлюють кабінети російських монархів. За твердженням Стефана Яворського, ще з часів навчання в Київській колегії Іван Мазепа уславився красномовством, за що йому аплодувала богиня ремесла, мистецтва та літератури Мінерва.

На шостій ілюстрації зображені місяць, зірка і розсіяні дрібні зорі. Під гравюрою вміщено напис:

¹ Там само. — С. 221.

Sydereis Luna est Caelestis elncta cateruis
Sed Tua Virtutes Luna trahit focias

Безліч зірок оточують Місяць на ясному Небі,
А твій Місяць завжди дружні Чесноти веде¹.

У віршах, які описують шосту ілюстрацію, оспівуються різні чесноти гетьмана Мазепи і його роду:

Więc w krasomowskie
Z natury biegłość
Z pochwałą wszystkich
Gdzie od Minerwy winny
Poznać i teraz
Jako z młodych lat
Wysoko zmierzał
W Mohilanskiej

Tuljusza Rostra
w Twym dowcipie ostra,
się promowowała,
applauz miała.
z Attyckiej Wymowy,
Geniusz Twej Sławy
z innemi w regestrze,
zostając palestrze.

А в красномовстві
Твоя дотепність
З усіх хвалою
І від Мінерви
І зараз видно
В юності Геній
Високо мітив
У Могилянській

Туллієва Ростра,
від природи гостра.
тебе піднімала,
оплески зривала.
з Аттичної Мови:
Тобі був відомий,
з іншими в реєстрі,
лишався Палестрі².

Стефан Яворський у своїх поезіях на рівні топосу музики ві-
йни змалював дивну картину військової мужності Івана Мазепи,
якого у бою надихала музика. Сюжет розпочинався вихваланням
гербових чеснот Івана Мазепи:

1 Там само. — С. 222.

2 Там само. — С. 224.

Że tak ozdobnie
Z Gerbową Luną
Niby wspaniały

takich Planet, grono,
Twoje Pańskie Łono,
Olymp oświecają.

Що таке пишне
Гербовий місяць,
Ніби чудовий

таких Планет гроно
Твоє, Пана, Лоно
Олімп освяає¹.

Подальші концепти були прикладом типового синтезу мистецтв у добу високого бароко, бо для повноти характеристики персонажів автор уплів у поетичний твір канони балету та музики. Цьому слугують і російські камени, і ліра Титана, і музи, і спів Орфея, і музика Оріона, — усе це звучить в часи «скреготу зброї Марса»:

Krzyknicie Jo
A płaczorodne
Wdzięcznobraźmiącemu
Wesołe grajcie
Naciągnij wyżej
Wierszopismienne
Niezwalczonemu
Od Panów Panu,
Wiem ci to wprawdzie,
I instrumentów
Mało waloru
Które z Marsowej
I chowając się
Bardziej smakują
Niż instrumentów
Boć to zwyczajuje
Nie to muzyka,
Gdy przed Cerberem
Nie to muzyka,

Rossyjskie Kameny
opuszcwiwszy treny
waszemi kornety,
do tanów balety.
twój Tytanie liry,
niosąc panegiry
mężnych wojsk Wodzowi
Mazepie Janowi.
że te Muz okrzyki,
Parnaskich muzyki,
i ceny nabędą,
idąc paranteli
w onegoż kąpieli,
hucznych dział sonaty,
muzskich aparaty,
do Marsowych uszu.
która w Orpheuszu,
trzejgłównym zabrzmiała,
która w Arione,

1 Там само.

Dziwna moc mięła
Lecz huk dział strasznych
I szcęk oręży
A choć ten z duszą
Marsowe jednak

w Neptunowej stronie.
w przeraźliwym dźwięku
zgrzytających w ręku.
ciało dźwięk rozdziela,
marsy rozwesela.

Гучно співайте,
Про жалісливі
Хай милозвучні
Веселі грають
Натягни краще,
Запиши віршем
Вождеві мужніх
Ще й переможцю
Знаю чудово
Та Інструментів
Значення мало
Якщо для Вух тих
Вони із Марсом
І у капелі
Більше смакують
Ніж Інструментів
Бо для вух Марса
А не спів-пісня
Що перед грізним
Оплески згідні
Музика — інша,
Дивної сили
А чинів грізних
І скрегіт зброї,
Хоч душу й тіло
Однак він вуха

Російські Камени,
не думайте трени,
ваші корнети
танці і балети.
о Титане, Ліру,
той свій панегірик
та із Панів Пану,
Мазепі Івану.
той Муз крик-співання
Парнаських звучання
і Ваги набудуть,
нав'язливі будуть.
самим поріднились,
у нього закрились,
гучних справ Сонати,
Музичних кантати.
то звичні трофеї,
як та у Орфея,
Цербером звучала,
належні приймала.
ніж у Аріона,
у Нептуна морі,
пронизливі звуки,
яку взяли руки.
звук цей розділяє,
Марса звеселяє¹.

1 Там само. — С. 225.

Іван Мазепа любив музику, яка неодмінно супроводжувала бенкети. Стефан Яворський завершував поезію ампліфікаційними топосами барокової скромності з вихвалянням «небесного спокою», бо це була «winszująca towa, w której to, na głos przedwiecznego słowa Jana Świętego» («похвальна промова на голос передвічного слова Івана святого»), що вихваляла різні чесноти Івана Мазепи.

Дослідникам-історикам панегірика С. Яворського про Мазепу доведеться ще серйозно попрацювати над відчитанням політичного контексту твору. Таке саме завдання стоїть і перед дослідниками релігійної думки того періоду. Відомо, що стосунки московського патріархату із київською митрополією загострилися, коли до Московії заборонили ввозити українські книги. Впливала Московія і на обрання високих ієрархів в Україні (після смерті 1690 року митрополита Гедеона-Святополка Четвертинського заборонялося обирати митрополитами Київськими підданих Речі Посполитої). Завдяки зусиллям Івана Мазепи, козацької старшини та кліру митрополитом Київським обрано Варлаама Ясинського, на честь якого С. Яворський написав уже згадані три панегірики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brogi Bercoff G., Stefana Jaworskiego kultura polskojęzyczna, in: *Contributi italiani al. XII Congresso Internazionale degli slavisti* (Cracovia 1998), a cura di F. Esvan, Napoli 1998, s. 347-371.
2. Brogi Bercoff G., *The Hetman and the Metropolitan Cooperation Between State and Church in the Time of Varlaam Jasyn's'kyj*, w: *Mazepa e il suo tempo. Storia, cultura, società. Mazepa and his Time. History, Cultura, So ciety*, a cura di G. Siedina, Alessandria 2004, s. 417-444.
3. Jaworski S., *Echo głosu wołającego na puszczy od serdecznej refleksyi pochodzące a przy solennym powinszowaniu [...] Janowi Mazepie hetmanowi wojsk [...] zaporozkich brzmiące głośnie [...] resonansyją [...] Symeona Jaworskiego artium liberalium et philosophiae magistri consummati theologi [...]*, Kijów: Ławra Pieczerska, 1689.
4. Яворський Стефан. *Echo głosu... [Луна голосу...]* // Сіверянський літопис. — Чернігів, 2018. — № 1-2. — С. 198-225.
5. Kroll W., *Stefan Javorskijs „emblematische Heiligenvita“ über Varlaam Jasinskij*, w: *Herrscherlob und Herrscherkritik in den slawischen Literaturen. Festschrift für Ulrike Jekutsch zum 60. Geburtstag*, hrsg. von B. Holtz, U. Marggraff, Wiesbaden 2013, s. 15-42.

6. Kroll W., Poeta laureatus Stefan Jaworski i emblematyka, w: *Terminus*, t. 20 (2018), z. 2 (47), s. 195-253.

7. Ришард Лужний. Літературознавчі студії з українсько-польського пограниччя. // «Студії з україністики». — Випуск XXIV. — Київ, 2018. — С. 295-296.

8. Radyszewski R., Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku, I. Monografia, Prace Komisji Historycznoliterackiej PAN, 48, Kraków 1996.

9. Radyszewski R., Roksolański Parnas, Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku, II, Antologia, Prace Kom. Histor.-liter PAN, 49, Kraków 1998.

REFERENCES

1. Brogi Bercoff G., Stefana Jaworskiego kultura polskojęzyczna, in: *Contributi italiani al. XII Congresso Internazionale degli slavisti* (Cracovia 1998), a cura di F. Esvan, Napoli 1998, s. 347-371.

2. Brogi Bercoff G., The Hetman and the Metropolitan Cooperation Between State and Church in the Time of Varlaam Jasyn's'kyj, w: *Mazepa e il suo tempo. Storia, cultura, società. Mazepa and his Time. History, Cultura, So ciety*, a cura di G. Siedina, Alessandria 2004, s. 417-444.

3. Jaworski S., Echo głosu wołającego na puszczy od serdecznej refleksyi pochodzące a przy solennym powinszowaniu [...] Janowi Mazepie hetmanowi wojsk [...] zaporozkich brzmiące głośną [...] resonansyją [...] Symeona Jaworskiego artium liberalium et philosophiae magistri consummati theologi [...], Kijów: Ławra Pieczerska, 1689.

4. Yavorskyi Stefan. Echo głosu... [Echo of a voice...] [Luna holosu...]/ / *Siverianska chronicle*. — Chernihiv, 2018. — No. 1-2. — P. 198-225.

5. Kroll W., Stefan Jaworskijs „emblematische Heiligenvita“ über Varlaam Jasinskij, w: *Herrscherlob und Herrscherkritik in den slawischen Literaturen. Festschrift für Ulrike Jekutsch zum 60. Geburtstag*, hrsg. von B. Holtz, U. Marggraff, Wiesbaden 2013, s. 15-42.

6. Kroll W., Poeta laureatus Stefan Jaworski i emblematyka, w: *Terminus*, t. 20 (2018), z. 2 (47), s. 195-253.

7. Ryszard Luzhnyi. Literary studies from the Ukrainian-Polish borderland. [Literaturonnavchi studii z ukrainsko-polskoho pohranychchia] // «Ukrainistic studies». — Issue XXIV. — Kyiv, 2018. — P. 295-296.

8. Radyszewski R., Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku, I. Monografia, Prace Komisji Historycznoliterackiej PAN, 48, Kraków 1996.

9. Radyszewski R., Roksolański Parnas, Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku, II, Antologia, Prace Kom. Histor.-liter PAN, 49, Kraków 1998.